

بررسی و نقد کتاب باستان‌شناسی ایران

رقیه رحیمی سرخنی*

چکیده

متکلم را تا کسی عیب نگیرد سخنش صلاح نپذیرد^۱.

[گلستان سعدی باب هشتم]

جستار حاضر با هدف نقد و شناسایی موارد قوت و ضعف معیارهای شکلی و محتوایی کتاب "باستان‌شناسی ایران" به قلم مؤلفان بزرگوار دکتر کریم حاجی زاده و پرویز پور کریمی، انجام شده است. کتاب مذکور از نظر محتوا از جمله تألیفات نادر و پیشرو در زمینه ارتباط بین باستان‌شناسی و گردشگری در ایران به شمار می‌رود و دور از انتظار نیست که پیشگامی در طرح مباحث جدید موجب بروز برخی کاستی‌ها و نقص‌ها خواهد شد. مقاله حاضر بر آن است به بیان ویژگی‌ها و کاستی‌های محتوایی و نگارش‌یکتاب پردازد. محور-های اصلی این بررسی نقادانه، ارزیابی کتاب به عنوان منبع درسی بر اساس معیارهای منابع درسی، انطباق مطالب کتاب با سرفصل مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی، درستی یا نادرستی ارتباط مطالب با عنوان کتاب، کیفیت استفاده از منابع معتبر و جدید و بررسی اشتباهات چاپی غیر قابل چشم پوشی است. پیشنهاد مقاله حاضر آن است که کتاب یاد شده علی‌رغم محتوای غنی و تاثیر زیادی که در کاربردی کردن هرچه بیشتر دانش باستان-شناسی در حوزه باستان‌شناسی و گردشگری دارد اما به نظر می‌رسد کاربرد آن به عنوان منبع تدریس در واحد درسی "باستان‌شناسی ایران" نیازمند بازنگری است.

کلیدواژه‌ها: باستان‌شناسی، گردشگری، توسعه پایدار، مدیریت، ایران

* استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری نوشهر، دانشگاه مازندران،

R.sorkhani@umz.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۲۷

۱. مقدمه

انسان‌ها به متعلقاتشان اعم از متصل و منفصل مانند مال " فکر و رفتار دلبسته‌اند و به قول سعدی علیه‌الرحمه: " همه کس را عقل خود به کمال نماید و فرزند خود به جمال (فنایی اشکوری، ۱۳۸۶) و دور از انتظار نیست که در جهان نویسندگان و در دنیای علم تعلق به اندیشه و متن خویش بسیار پر رنگ باشد اما همچنان به قول آن حضرت:

گرت در آینه سیمای خویش دل ببرد

چو من شوی و به درمان خویش درمانی

(سعدی)

و از آنجا که شیفته داشته‌های خود بودن همواره برای هر کسی به ویژه عالمان خطرآفرین است و به قول حضرت حافظ:

زیر بارند درختان که تعلق دارند

ای خوشا سرو که از بار غم آزاد آمد

(حافظ)

پس یکی از اولین ویژگی‌های اهل قلم باید رهایی از این نوع سرسپردگی و تعلق باشد که این مهم حاصل نخواهد شد مگر به همتی بلند چنانکه صائب تبریزی می‌گوید:

به همت می توان قطع تعلق کرد از دنیا

سلاحی نیست از شمشیر بالاتر سپاهی را

(صائب تبریزی)

از سویی دیگر خود را وقف نقد اندیشه‌های دیگران کردن و بالا رفتن از نردبان نقد دیگران از آفت‌های رایج علم زمان ما و به خصوص دانش‌باستان‌شناسی است. عمر نقد در ایران شاید قدمت زیادی داشته باشد (خرمشاهی، ۱۳۸۶) اما قدمت نقد در دانش‌هایی که با مسائل انسانی پیوند خورده و به ویژه در دانش باستان‌شناسی ایران بسیار کوتاه است و متأسفانه اغلب محدود به نامه پراکنی‌های ژورنالیستی بوده و به جای نقد به امور دیگر مثل حمله به شخصیت‌ها و مکتب‌ها پرداخته‌اند. از آنجا که پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌-

های علوم انسانی مجاللی را برای این مقال به خصوص در حوزه‌ی باستان‌شناسی فراهم آورده روا نیست که اسلوب پیشین نقد در باستان‌شناسی ایران را تکرار کنیم که:

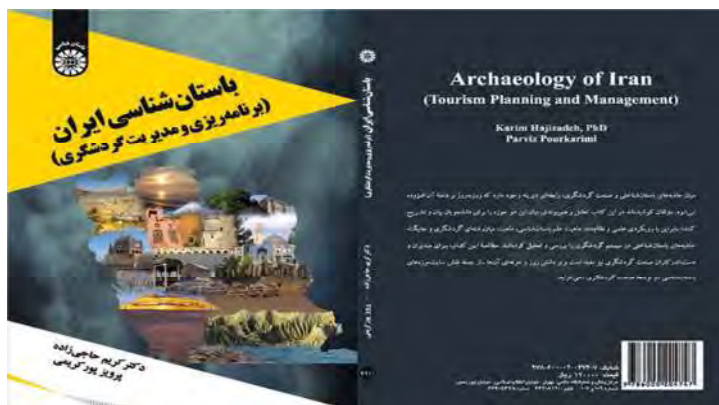
دور است سر آب از این بادیه هش دار

تا غول بیابان نفریید به سرابت

(حافظ)

تجربه‌های متاخر در این پژوهشنامه نشان داده است که می‌توان راهی متفاوت را در نقد آن هم در باستان‌شناسی دنبال کرد (عسگریور، ۱۳۹۶؛ حسین زاده ساداتی، ۱۳۹۶؛ لباف خانیکی، ۱۳۹۶). امید که تداوم حاصل شود که شب دراز دو چشمم بر آستان امید.

یکی از موضوعاتی که در خلال سال‌های اخیر به خصوص در کتب درسی کمتر مورد توجه قرار گرفته است توجه به ماهیت میان رشته‌ای باستان‌شناسی است. باستان‌شناسی می‌تواند با تکیه بر رویکرد میان رشته‌ای خود در کشورهای در حال توسعه سهم خود را در ابعاد گوناگون فرهنگی، اجتماعی و به خصوص اقتصادی افزایش دهد. برای تحقق این امر توجه به سطوح آموزشی پایه‌ای ضروری است. کتاب "باستان‌شناسی ایران" با "هدف درک بهتر هم‌پیوندی باستان‌شناسی و گردشگری به عنوان کتاب درسی در حوزه گردشگری و جهانگردی تالیف شده است" (حاجی زاده & پورکریمی، ۱۳۹۶، ص. ۲). در این نوشتار تلاش شده تا ابتدا به اهمیت و ضرورت وجود کتاب‌هایی از این دست به خصوص با ماهیت درسی و آموزشی توجه شود و در ادامه با نگاهی باستان‌شناختی به نقد کتاب پرداخته شود. اصولاً این مقاله بیشتر به ماهیت باستان‌شناختی کتاب می‌پردازد و به دلیل عدم تسلط کافی نگارنده به مباحث توریسم و گردشگری، در این قسمت از کتاب تنها پیشنهاداتی ارائه می‌شود.

تصویر ۱ جلد کتاب مورد نقد

۲. معرفی اثر

کتاب "باستان‌شناسی ایران"، به عنوان منبع درسی به همین نام در مقطع کارشناسی رشته گردشگری در سال ۱۳۹۶ توسط دکتر کریم حاجی زاده و پرویز پورکریمی نوشته شده و در انتشارات "سمت" به چاپ رسیده است. این کتاب ۲۳۱ صفحه‌ای در شش فصل به همراه زیر فهرست‌های جزئی‌تر در هر فصل و یک پیشگفتار به رشته تحریر درآمده است و مباحثی چون ۱-تعریف علم باستان‌شناسی و تاریخچه‌ی آن، ۲- گاهنگاری تاریخ ایران بر اساس شواهد باستان‌شناسی و منابع مکتوب، ۳-کارکردهای باستان‌شناسی در جوامع امروز، ۴- ارتباط باستان‌شناسی و گردشگری، ۵-مدیریت میراث باستان‌شناختی با رویکرد توسعه‌ی پایدار گردشگری و ۶- نقش سایت موزه‌های باستان‌شناسی در توسعه‌ی صنعت گردشگری را در بر می‌گیرد.

۳. اهمیت موضوع و جایگاه کتاب

علی‌رغم پیشرفت روز افزون رشته باستان‌شناسی و آشنایی با کاربردهای مختلف امروزی آن در کشورهای پیشرفته‌ی دنیا، در ایران نه تنها در محیط‌های عمومی که حتی در محیط‌های آکادمیک ضرورت وجود باستان‌شناسی مورد شک و تردید است. اغلب مردم، دانشجویان و حتی متخصصان، باستان‌شناسی و بسیاری از دانش‌های انسانی دیگر را

"نمایشی" و "غیر کاربردی" می‌دانند. در جامعه امروز ایران و سایر کشورهای در حال توسعه یا توسعه نیافته، رویکرد میان‌رشته‌ای امر مهم و ضروری در مواجهه با دانش‌های حوزه انسانی (Hummanities)، است تا آنها را از حالت لوکس، تجملاتی و نمایشی در آورده و ضرورت وجود آنها را نشان دهد.

آشنایی با باستان‌شناسی به خصوص در سطح دانشگاهی برای تمامی رشته‌های مرتبط ضروری بوده و ضروری‌تر آشنایی با وجهه کاربردی این دانش‌ها است. در این مقاله به معرفی و نقد کتابی پرداخته می‌شود که مدت‌ها جای آن از نظر محتوای کتاب (گردشگری باستان‌شناختی در ایران) در ایران خالی بوده است. مولفان بزرگوار در این کتاب به موضوع بسیار مهمی پرداخته‌اند که پیش از این محدود به مقاله‌های پراکنده و یک کتاب تخصصی بوده است (افخمی، ۱۳۸۶). وجود کتاب مذکور به منظور کاربردی کردن هرچه بیشتر دانش باستان‌شناسی در حوزه گردشگری و نشان دادن نقش انکار ناپذیر آن در توسعه ضروری به نظر می‌رسد. ضمن اینکه کتاب مورد نظر نه تنها در رشته‌ی گردشگری بلکه در رشته‌ی باستان‌شناسی نیز به عنوان کتاب درسی قابل استفاده خواهد بود.

۱.۳ گردشگری، گردشگری فرهنگی و گردشگری باستان‌شناختی

علاوه بر دغدغه‌های متعدد نظری و روش‌شناختی، یکی از مهمترین ابعاد باستان‌شناسی و بسیاری از دانش‌های دیگر توجه به کاربردی شدن آنها و نزدیک شدن به جامعه‌ی زنده است. آثار باستانی و مواد فرهنگی به جا مانده از گذشته دور و متاخر داده‌هایی صامت، خاموش و ایستا هستند که گردشگری سبب می‌شود پویایی و زندگی در این محیط‌ها دوباره جریان داشته باشد و درآمد حاصل از گردشگری دوباره می‌تواند چرخ تئوری و متدولوژی را در این دانش‌ها به حرکت درآورد.

گردشگری، ابزار تعامل و تبادل اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بین جوامع گوناگون بوده و تعامل بین انسان، محیط، تاریخ و فرهنگ در آن به عینی‌ترین شکل ممکن تبلور یافته است (پرچکانی، ۱۳۹۳). گردشگری دنیا ابعاد متنوعی همچون توریسم الکترونیکی، اکوتوریسم، توریسم درمانی، ورزشی، روستایی، فرهنگی و تاریخی یافته است. امروزه در سراسر جهان یکی از اشکال اصلی توسعه اقتصادی، ترویج توریسم فرهنگی است. مقوله‌ی گردشگری به طور اعم و گردشگری فرهنگی به طور اخص، از پیوند جغرافیا و فرهنگ و یا به عبارت دیگر جغرافیای فرهنگی شکل گرفته است (پوراحمد،

مهدی، مهدویان بهنمیری، میرزایی کوتنایی، & محمدی، ۱۳۹۱؛ بختیاری، ترابی، & سجادیه خواجه‌جو، ۱۳۹۳). گردشگری فرهنگی نوعی از گردشگری است که درآمد حاصل از آن عاید کشور میزبان می‌شود و در طول مسافرت بر اساس یک برنامه و سفر خاص، مکان‌های متعددی دیده می‌شود و مبالغ زیادی ارز برای شناخت تمدن، فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های یک گروه، جامعه، منطقه یا یک کشور از طریق بازدید بناهای باستانی و معماری دوره‌های مختلف تاریخی، موزه‌ها و شرکت در جشنواره‌های هنری انجام می‌شود. گردشگری فرهنگی خواهان آشنایی با فرهنگ مناطق مختلف و کاوش در چشم‌اندازهای فرهنگی جوامع انسانی و درک آن‌ها است (ساعی، نائیجی، & رضایی، ۱۳۸۹).

توریسم فرهنگی به معنی مسافرت به منظور کسب اطلاع از فرهنگ‌های گذشته و منقرض و یا معاصر و زنده است. گردشگری فرهنگی صرفاً مصرف محصولات فرهنگی گذشته نیست، بلکه مصرف فرهنگ معاصر یا شیوه‌ی زندگی یک اجتماع یا منطقه نیز می‌باشد. بنابراین، گردشگری فرهنگی هم گردشگری میراث (مرتبط با اشیاء بازمانده از گذشته) و هم گردشگری هنری (مرتبط با تولیدات فرهنگی معاصر) است. گردشگری فرهنگی تنها مصرف منفعل، یعنی نگرستن صرف به سایت‌های تاریخی، مجموعه‌های موجود در موزه‌ها، نقاشی‌ها و نمایش‌های تئاتر نیست. روز به روز بر شمار گردشگران علاقه‌مند به گردشگری خلاق افزوده می‌شود. در جریان این نوع گردشگری، فرد در فعالیت‌های فرهنگی چون نقاشی، عکاسی، صنایع دستی، رقص و آشپزی شرکت می‌کند (موسوی نیا، شهبازی شیران، & باشکوه، ۲۰۱۶).

جاذبه‌های فرهنگی عوامل مهمی در جذب گردشگری است؛ از جمله مهمترین زمینه‌های شکل‌گیری گردشگری فرهنگی می‌توان به اماکن تاریخی، موزه‌ها، معماری، فرهنگ و آداب و رسوم خاص هر منطقه نظیر موسیقی، خوراک، پوشاک، صنایع دستی و ... اشاره کرد. آثار باستانی و کهن هر جامعه‌ای معرف فرهنگ خاص همان کشور و دارای ویژگی‌ها و ارزش‌های درخور توجه همان مملکت و مرزوم است. این آثار دارای ارزش‌های معنوی بسیار زیاد برای آن قوم {جامعه} و جاذبه‌ای برای دیگران است و در نتیجه باعث جلب و جذب دیگران جهت بازدید و شناخت آن جاذبه‌ها و آثار می‌شود (ساعی، نائیجی، & رضایی، ۱۳۸۹). برخی از مهمترین و معروف‌ترین سایت‌های باستان‌شناسی دنیا از نظر علمی، تاریخی و زیبایی شناختی افزایش چشمگیری را در جذب بازدیدکنندگان در دهه‌ی اخیر داشته‌اند. کمیته‌ی علمی بین‌المللی مدیریت میراث باستان‌شناسی یا ICAHM در

ایکوموس (ICOMOS) تاثیر ارزش‌های علمی و تاریخی سایت‌های باستان‌شناسی بر تعداد بازدیدکنندگان آنها و شرایط اقتصادی و اجتماعی جوامع نزدیک آنها را ارزیابی کرده است (Comer & Willems, 2011). منابع فرهنگی، از جمله محوطه‌های باستانی، یکی از عوامل اساسی در جذب گردشگر هستند و طی دو دهه گذشته تلاش‌های زیادی برای توسعه این مکان‌ها انجام شده است. کاوش‌های باستان‌شناسی نیز که یکی از محورهای اصلی مطالعات باستان‌شناسی است، با به کارگیری روش‌ها و تکنیک‌های باستان‌شناختی، گذشته‌ملت‌ها را بازسازی و میراث انسان‌ها را معرفی می‌کند و به این طریق یکی از عناصر اصلی در ترقی فرهنگ گردشگری و جذب گردشگر است (حسین زاده ساداتی & وثوق، ۱۳۸۹-۹۰).

از گذشته‌های دور میان گردشگری و آثار باقی مانده از پیشینیان که امروزه میراث فرهنگی می‌خوانندش رابطه‌ای تنگاتنگ وجود داشته است. کمتر سفرنامه‌ای چه نوشته‌ی غربیان و چه تألیف شرقی‌ها را می‌توان یافت که در لابه‌لای خطوطش به میراث پیشینیان اشاره نشده و بعضاً مایه‌ی شگفتی نویسنده‌اش نگردیده باشد (نوری شادمهانی، ۱۳۸۹). با توجه به محبوبیت روز افزون میراث فرهنگی در دنیا، مردم به دنبال بازدید از مسیرهای قدیمی و محوطه‌های باستان‌شناختی هستند و در نتیجه نوعی از گردشگر به وجود آمده که قصد آن بازدید از محوطه‌های باستانی است (Mazzola, 2015).

۲.۳ گردشگری و حفاظت از میراث فرهنگی

متأسفانه ما شاهد فرسایش زود هنگام و بیش از حد در محوطه‌هایی هستیم که آمادگی و ظرفیت لازم برای بازدید زیاد را ندارند. به همان میزان که افزایش گردشگران برای بازدید از محوطه‌های باستان‌شناسی جدید باشد، دامنه تجربیاتی هم که گردشگران انتظار دارند در این محوطه‌ها تجربه کنند نیز گسترش می‌یابد. به همین دلیل محوطه‌های باستان‌شناسی باید چارچوب مدیریتی جدیدی را بکار گیرند که هم دامنه‌ی تجربیات مورد نظر گردشگران را در بر گیرد و در عین حال کمک به حفاظت از سایت‌های باستان‌شناسی در برابر فشارهای گردشگری نیز باشد تا مدت‌ها لذت بازدید از این محوطه‌ها ادامه داشته باشد (Mazzola, 2015). از اوایل قرن حاضر میلادی، توجه به این نکته که میراث فرهنگی ملت‌ها، بخشی از میراث فرهنگی بشری را تشکیل می‌دهد، نخست در ذهن اندیشمندان و سپس در عملکرد سازمان‌های بین‌المللی متجلی شد. تلقی میراث فرهنگی کشورها، به عنوان بخش جدایی

ناپذیر میراث بشری، ایجاد مکانیزم‌های حمایت بین‌المللی از میراث فرهنگی را نیز ایجاب می‌کرد (چراغچی، ۱۳۷۹).

۳.۳ گردشگری و توسعه پایدار

گردشگری یک عامل مثبت برای حفظ طبیعت و فرهنگ در نظر گرفته می‌شود. این برای جامعه‌ی میزبان سودآور بوده و اعضاء آن انگیزه و منابع لازم را برای حفاظت و نگهداری از میراث خود به دست می‌آورند. همبستگی بین فرهنگ و گردشگری اشاره به مفهوم "پایداری" از طریق برنامه‌ریزی و مدیریت دارد. گردشگری پایدار یک روش در توسعه است که به بهبود کیفیت زندگی در جامعه‌ی میزبان، ارائه تجارب با کیفیت برای گردشگر و حفظ کیفیت محیط این دو کمک می‌کند (Repiso, 2004).

۴.۳ گردشگری باستان‌شناختی و آموزش

علیرغم تعامل دیر سال باستان‌شناسی و گردشگری در ایران که اثر آن را در سفرنامه‌های قدیمی می‌توان دید، اما عمر رشته دانشگاهی مدیریت جهانگردی یا گردشگری در مراکز آموزشی ایران به زحمت به یک سه دهه می‌رسد و از ادغام دو سازمان جهانگردی و میراث فرهنگی بیش از چند سال نمی‌گذرد. پر روشن است یکی از نتایج چنین وضعیتی، فقدان و یا کمبود منابع و متون عمیق دانشگاهی است. به منظور رفع این نقیصه باید نسبت به تألیف و یا ترجمه منابع علمی و محققانه همت گماشت (نوری شادمهانی، تاریخ فرهنگ و تمدن ایران، ۱۳۹۰). ارتباط باستان‌شناسی با دانش‌های دیگر مانند مدیریت گردشگری نباید فقط به حوزه‌های اقتصادی و اجرایی محدود شود بلکه لازم است به فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی نیز معطوف گردد. اما متأسفانه باستان‌شناسی ایران در بعد آموزشی عمومی خود نه تنها ناکام مانده، بلکه در این جهت حتی تلاشی نیز از خود نشان نمی‌دهد. از این رو، دانش باستان‌شناختی اعم از اطلاعات درباره دوران باستان و آنچه باستان‌شناسان انجام می‌دهند تا به اطلاعات درباره دوران باستان دست یابند نزد عامه مردم اعم از مردم کوچه و افراد تحصیلکرده در دیگر رشته‌ها در میان اقشار مختلف جامعه ایرانی ناچیز یا نادرست است (عبدی، ۱۳۸۸)

۵.۳ ضرورت تدوین کتاب گردشگری باستان‌شناختی با رویکرد آموزشی برای رشته گردشگری

متأسفانه از دهه ۶۰ تا به حال در سرفصل‌های رشته باستان‌شناسی هیچ تجدید نظری صورت نگرفته است و اغلب اصلاحات و بهبودها در قالب‌های درون دانشگاهی و درون دانشکده‌ای اجرا شده است. متون سنتی همواره منابع واحد‌های درسی و آزمون‌های ارشد و دکتری است. در صورتی که شاخص مهم یک متن آموزشی پویایی مطالب و کارآمدی آن است. کتاب درسی باید ناظر بر آخرین یافته‌های دستاوردهای پژوهشی و تحولات جهانی آن رشته باشد (صابری نجف‌آبادی، ۱۳۹۳، ص. ۶۰). به خصوص رشته باستان‌شناسی که اصولاً ماهیتی پویا دارد و هر روز داده‌ای جدید و تحلیلی جدید به آن اضافه می‌شود.

۴. لزوم نقد و بررسی سرفصل درس باستان‌شناسی رشته گردشگری در مقطع کارشناسی و ضرورت بازنگری در آن

مصطلح سرفصل یا برنامه درسی در تعریفی مختصر و جامع عبارت است از «طرح یا الگویی سازماندهی شده و منظم که آموزگار یا استاد را در اجرای هرچه بهتر فرایند تدریس کمک می‌کند». این طرح یا الگو شامل اهداف هر درس، محتوای درس، منابع مرتبط با آن درس و روش تدریس آن درس است. سرفصل دروس در دانشگاه‌ها معیار استانداردسازی منابع درسی برای استاد و دانشجو است تا در چارچوب مشخص به تدریس و تحصیل بپردازند. سرفصل درسی به منزله یکی از ارکان اصلی آموزش، در کنار راهبردهای تدریس و کتاب‌های مناسب، می‌تواند نقش به‌سزایی در تحقق و پیشبرد اهداف هر درس داشته باشد (متقی زاده، روشنفکر، & اسماعیلی، ۱۳۹۳).

برنامه درسی هر رشته دانشگاهی سند اساسی آن رشته محسوب شده و حکایت از نوع نگرش به رشته و چگونگی مدیریت علمی و آموزشی بر آن دارد. تدوین یک سرفصل به عنوان برنامه درسی و آموزشی یک رشته تحصیلی، لازم است مبتنی بر مبانی و اصولی علمی باشد تا بتواند فراگیری را به حد مطلوب برساند (فخاری، ۱۳۹۶، ص. ۲۱۱).

برنامه ریزی درسی در اغلب دانشگاه‌ها و رشته‌ها متعلق به سال‌های دور است که باید در آن تجدید نظر کرد و درس‌های جدید که می‌تواند نیاز دانشجویان را برطرف کند به آن اضافه کرد. برنامه درسی و سرفصل‌های واحدهای درسی رشته مدیریت جهانگردی در کمیته برنامه ریزی گردشگری به تاریخ ۹۵/۱/۲۳ بازنگری شده است. در این برنامه آمده است:

۱. "به استناد نامه واگذاری اختیارات برنامه ریزی درسی مصوب جلسه شماره ۸۸۲ مورخ ۱۳۹۵/۱/۲۳ شورای عالی برنامه ریزی آموزشی، برنامه درسی بازنگری شده دوره کارشناسی رشته گردشگری بر اساس نامه شماره ۹۵/۴۰۱/ص مورخ ۹۵/۲/۸ کمیته برنامه ریزی گردشگری علوم اجتماعی دریافت شد.

۲. برنامه درسی بازنگری شده فوق جایگزین برنامه درسی دوره کارشناسی رشته مدیریت جهانگردی و دوره کارشناسی رشته مدیریت هتلداری مصوب جلسه شماره ۳۳۵ مورخ ۱۳۷۳/۱۲/۵ شورای عالی برنامه ریزی می‌شود.

۳. برنامه درسی مذکور در سه فصل: مشخصات کلی، جداول واحدهای درسی و سرفصل دروس تنظیم شده و برای تمامی دانشگاه‌ها و موسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی کشور که طبق مقررات مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری فعالیت می‌کنند/ف برای اجرا ابلاغ می‌شود.

۴. این برنامه درسی از شروع سال تحصیلی ۱۳۹۶-۹۷ به مدت ۵ سال قابل اجرا است و پس از آن نیازمند بازنگری می‌باشد."

از میان ۱۳۴ واحد در نظر گرفته شده برای کارشناسی گردشگری که قبلاً مدیریت جهانگردی نامیده می‌شد دو واحد درسی تخصصی برای واحد "باستان‌شناسی ایران" که هم‌اکنون به "باستان‌شناسی" تغییر یافته، اختصاص داده شده است. سرفصل‌های این واحد در برنامه‌ی بازنگری شده به این صورت عنوان شده است:

"شناخت علم باستان‌شناسی، شروع پیش از تاریخ در ایران، فرهنگ غارنشینی، استقرارگاه‌های اولیه شناسایی شده بر اساس تحقیقات باستان‌شناسی، فرهنگ و تمدن سفال قرمز منقوش، فرهنگ و تمدن سفال نخودی منقوش، فرهنگ و تمدن سفال خاکستری و عصر فلز، آشنایی با تمدن عیلام، آشنایی با پارت و ساسانی، باستان‌شناسی عمومی دوران اسلامی، اهمیت باستان‌شناسی در گردشگری، لزوم حفاظت از سایت‌های باستان‌شناسی و چگونگی بهره‌برداری از آن‌ها در گردشگری"

جمهوری اسلامی ایران

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
شورای عالی برنامه ریزی آموزشی

برنامه درسی

دوره: کارشناسی
رشته: گردشگری

گروه: علوم اجتماعی

بازنگری شده مورخ ۱۳۹۵/۱/۲۳ کمیته گردشگری

بسم الله الرحمن الرحيم

سوالن برنامه درسی گردشگری
بازنگری شده توسط کمیته برنامه ریزی گردشگری

۱- به استحضار می آید با همکاری اساتید گرامر و هیئت مدیره آموزشی، در تاریخ ۱۳۹۴/۱/۲۳ شورای عالی برنامه ریزی آموزشی - رشته گردشگری، در جلسه کارشناسی رشته گردشگری بر اساس نامه شماره ۴۰۱/۹۵ مورخ ۹۵/۲/۱۸ کمیته برنامه ریزی گردشگری گروه علوم اجتماعی وزارت شد.

۲- برنامه درسی بازنگری شده فوق جایگزین برنامه درسی دوره کارشناسی رشته مدیریت جهانگردی و دوره کارشناسی رشته مدیریت هتلداری مصوب جلسه شماره ۳۲۵ مورخ ۱۳۹۲/۱/۱۵ شورای عالی برنامه ریزی می شود.

۳- برنامه آموزشی مذکور براساس فعلی مشخصات کلی جدول واحد های درسی و اسفند در جدول مشخصات شده و برای اطلاع دانشگاه ها و موسسات عالی آموزشی، عالی و پژوهشی کشور که مایل به عقد قرارداد هستند با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری معتمد می گند. برای استعلام می شود.

۴- این برنامه درسی از شروع سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۷ به مدت ۳۰ سال قابل اجراست و این فرآیند بازنگری می باشد.

مدیر حجیم نوایر احمدی

مدیر شورای عالی برنامه ریزی آموزشی

جدول تطبیق آ‌ی دروس تاریخی سده ۱۱۷
نوع بازنگری: فقط عناوین

عنوان دروس برنامه فعلی	عنوان دروس برنامه جدید
روایت تطبیق	روایت تطبیق در گردشگری
بزه‌های سفارش از جهانگردی	بزه‌های سفارش از گردشگری
شناخت روحیات ملی	شناخت ملی
فرهین و حرکات حقوقی	فرهین و حرکات حقوقی گردشگری
مسائل مردم شناسی	مردم شناسی
مدیریت بازاریابی و شناخت جهانگردی	مدیریت بازاریابی و شناخت گردشگری
اقتصاد جهانگردی	اقتصاد گردشگری
شناخت صنعت جهانگردی	شناخت صنعت گردشگری
زبان انگلیسی ۱	زبان انگلیسی
زبان دوم ۱	زبان دوم
معرفی جهانگردی عمومی	معرفی گردشگری
پایان شناسی ایران	پایان شناسی
آشنایی با حوزه های ایران	آشنایی با حوزه ها
برنامه ریزی توسعه جهانگردی	برنامه ریزی توسعه گردشگری
مطالعات تطبیقی سیاست های جهانگردی	مطالعات تطبیقی سیاست های گردشگری
مسائل جامعه شناسی جهانگردی	مسائل جامعه شناسی گردشگری
اصول علم اقتصاد جزء جهانگردی ۱	اصول علم اقتصاد ۱
اصول علم اقتصاد جزء جهانگردی ۲	اصول علم اقتصاد ۲
اصول حسابداری جهانگردی ۱	اصول حسابداری ۱
اصول حسابداری جهانگردی ۲	اصول حسابداری ۲
تطبیقات کاربردی در مدیریت جهانگردی	تطبیقات کاربردی در گردشگری
آموزش کاربردی در مدیریت جهانگردی	آموزش کاربردی در گردشگری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول مقایسه ای دروس بازنگاری شده (۲)
نوع بازنگاری: تغییر دروس

دروس ارائه جدید	دروس ارائه قبلی
تکلیات حقوق	حقوق اساسی
تاریخ فرهنگ	تاریخ فرهنگ ایران ^۱
هنر و تمدن اسلامی	تاریخ فرهنگ ایران ^۲
مدیریت و برنامه ریزی سفر	برنامه ریزی و مدیریت گشت های جهانگردی
آیین ها و مراسم آیین ایران و جهان	فرهنگ عامه
انسان باستان های مرتبط با گردشگری	انسان باستان های دیرین ایران
ارتباطات انسانی در گردشگری	روش‌شناسی علوم جهانگردی
اصول و کاربرد GIS در گردشگری	مبانی و کاربرد کامپیوتر در جهانگردی
اصول برنامه ریزی و مدیریت گردشگری	مبانی سازمان و مدیریت
اصول و روش برنامه ریزی	نقشه خوانی و انسان با نقشه
گردشگری شهری	زبان انگلیسی ^۳
گردشگری روستایی	زبان دوم ^۴
تاریخ هنر ایران	هنر و معماری ایران ^۱
تاریخ هنر جهان	هنر و معماری ایران ^۲
زبان انگلیسی تخصصی	زبان انگلیسی تخصصی ^۱
انگیزه انسانی	زبان انگلیسی ^۲
مدیریت عالی خدمات مسافرتی و صدور بلیط	انور مسافرت و صدور بلیط
جغرافیای طبیعی و انسانی ایران	جغرافیای جهانگردی ایران
تعمیرات و رده بندی فرآیند	فرآیند ارائه خدمات
انسان با محیط	مدیریت
رو انسانی	مدیریت
گردشگر را از کنونی امری انسانی چگونگی	مدیریت
ارتباطات میان فرهنگ گردشگری و علوم انسانی	مدیریت

پروژه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سفال نخودی، قرمز و خاکستری که در کتاب‌ها و جزوات دهه‌های ۶۰ و ۷۰ به کار می‌رفته است، نشان می‌دهد که بسیاری از موارد دوباره تکرار شده و بازنگری نشده است. این مساله خود را در معرفی منابع برای این واحد درسی نیز نشان می‌دهد. رفرنس‌های نامرتب، نصفه و نیمه، غیر تخصصی، بدون سال چاپ و گاهی عنوان، نشان دهنده‌ی تعجیل، شتاب زدگی و عدم آشنایی با منابع در نسخه‌ی بازنگری شده‌ی برنامه است (ر.ک به رفرنس آخر در فهرست منابع درس باستان‌شناسی در زیر).

فهرست منابع:

ایران از آغاز تا سپیده دم شهرنشینی، دکتر صادق ملک شه‌میرزادی، انتشارات میراث فرهنگی

پیش از تاریخ بین‌النهرین، دکتر صادق ملک شه‌میرزادی، انتشارات مارلیک
باستان‌شناسی و هنر دوران تاریخی، ماد، هخامنشی، اشکانی، ساسانی، انتشارات مارلیک، چاپ پنجم

بین‌النهرین، دکتر یوسف مجیدزاده، انتشارات نشر دانشگاهی

باستان‌شناسی غرب ایران، فرانک هول، انتشارات سمت

باستان‌شناسی هزاره اول پ م در ایران، دکتر حسن طلائی، انتشارات سمت

هنر ایران باستان، (ماد و هخامنشی)، گیشمن، انتشارات علمی-فرهنگی

ماد-هخامنشی، دکتر بهمن فیروزمندی، انتشارات مارلیک

از زبان داریوش، هاید ماری کخ، انتشارات کارنگ

ایران باستان، یوزف ویسهوفر، انتشارات ققنوس

هنر ایران باستان، رومن گیشمن، انتشارات علمی-فرهنگی

تاریخ ایران کمبریج، احسان یارشاطر، انتشارات امیر کبیر

تجدید حیات و هنر و تمدن در ایران باستان، جورجینا هرمان، نشر دانشگاهی

هنر و معماری اسلامی ۱، اتینگهاوزن-گرابر، انتشارات سمت

هنر و معماری اسلامی ۲، شیلابلر-جاناتان بلوم، انتشارات سمت

سرفراز، علی اکبر، فیروز مندی، بهمن، محسنی، حسین و محمد جعفر سروقندی

۱.۴ ارزیابی و انتقاد صوری

طرح روی جلد کتاب، نقشه‌ی ایران را نشان می‌دهد. در داخل نقشه برخی از مهمترین محوطه‌های باستان‌شناختی ایران مانند زیگورات چغازنبیل، تخت جمشید، پاسارگاد، نقش رستم، سلطانیه، ارگ بم، آرامگاه حافظ، طوس و... نشان داده شده است که تاثیر زیادی در جذب گردشگر نیز داشته و دارند. انتخاب این طرح همخوانی زیادی با عنوان کتاب و سرفصل‌های این درس دارد. نظر در مورد طرح و رنگ‌های به کار رفته بسیار سلیقه‌ای است و خوانش‌های متفاوتی را در پی خواهد داشت.

طرح به کار رفته در روی جلد اشاره صریح به موضوع اصلی کتاب دارد.

هر رنگی قابلیت استفاده دارد، شاید اگر رنگ روشن‌تری در زمینه استفاده می‌شد طرح روی جلد نمایان‌تر و آشکارتر خود را نشان می‌داد اما شاید استفاده از رنگ تیره در اطراف این موضوع معنای خاصی برای نگارندگان داشته و اشاره به مسائلی پیرامون مدیریت گردشگری در ایران دارد!

جای بسی خوشوقتی است که در کتاب "باستان‌شناسی ایران" مولفان از کلمات تخصصی و روزآمدی همچون دوران پارینه سنگی به جای غار نشینی استفاده کرده‌اند. ایده‌ی خوب دیگر استفاده از معادل‌های دوره‌ها در کنار هم در فهرست بندی کتاب است مانند دوره‌ی جمع آوری غذا که در فهرست در کنار دوره‌ی پارینه سنگی آورده شده است. به نظر می‌رسد این به دلیل تخصص بینارشته‌ای مولف یا مولفان این کتاب بوده که هم دانش آموخته رشته‌ی مدیریت جهانگردی و هم باستان‌شناسی هستند و به خوبی با مباحث هر دو رشته آشنایی دارند.

یکی دیگر از نقاط قوت اصلی کتاب، روانی، سادگی متن و استفاده از زبانی گویا در هر فصل و هر بخش است. از آنجایی که مخاطب اصلی کتاب دانشجویان بوده و هدف اصلی کتاب نیز آموزش و انتقال مطالب است، این ویژگی یعنی روان خوانی و ساده نویسی اثر هر چه بیشتر هدف نگارش کتاب را برآورده می‌کند.

یکی از نکاتی که در بیشتر کتاب‌های درسی به ویژه کتب درسی حوزه‌ی باستان‌شناسی چندان رعایت نمی‌شود و همیشه یکی از مشکلات اصلی دانشجویان و اساتید بوده، نبود تصاویر و طرح‌های مناسب و باکیفیت است. البته این مشکلات در کتاب‌های درسی مهم دیگری از این حوزه که چاپ‌های متعددی را هم پشت سر گذاشته‌اند همچنان دیده می‌شود (شهمیرزادی، ۱۳۷۸). متأسفانه یکی از نقاط ضعف اصلی این اثر نیز عدم وجود

تصاویر کافی و طرح‌های با کیفیت و رنگی است که از نظر جاگزینی نیز در صفحات مرتبط با متن قرار نگرفته‌اند. امید است که در ویراست‌های بعدی کتاب، سایر تصاویر به مانند نقشه‌ها، اندکی با کیفیت‌تر ارائه گردند که قطعاً بر ارزش کتاب خواهد افزود. دسترسی به تصویر برخی محوطه‌ها، سایت موزه‌ها و نقشه‌ها در حد یک جستجوی ساده در موتور جستجوگر گوگل است.

از دیگر نقاط قوت کتاب به خصوص در فصل دوم ایده‌ی استفاده از نقشه‌ی پراکندگی محوطه‌های مهم و شاخص هر دوره است. از دوره‌ی پارینه‌سنگی تا نوسنگی از نقشه‌های پراکندگی خوبی استفاده شده که اطلاعات بصری و موجزی را به مخاطب ارائه می‌کند. اما متأسفانه از دوره‌ی نوسنگی به بعد از نقشه استفاده نشده و این ایده‌ی خوب و کاربردی ناقص می‌ماند. استفاده از نقشه‌هایی که پراکندگی پایگاه‌های جهانی را هم نشان می‌دهد ایده‌ی بسیار خوبی است که کاش در بخش سایت موزه‌ها هم از آن استفاده می‌شد. از نقاط قوت دیگر کتاب استفاده از جداول گاهنگاری است (ر.ک به صفحه‌ی ۳۰، ۳۱ و ۴۸). استفاده از جداول آن هم در کتب درسی اطلاعات بسیار مفید را به صورت موجز و مختصر در اختیار دانشجویان قرار می‌دهد.

یکی از قسمت‌های مهم پایانی در انتهای کتب درسی دانشگاهی نمایه است که شامل نمایه‌ی اسامی، مکان‌ها و نمایه‌ی موضوعی است. وجود نمایه در کتاب محققان را در دسترسی آسان به مفاهیم و موضوعات داخل کتاب یاری می‌دهد (آرمند، ۱۳۹۴). سزاوار و شایسته است در کتاب‌های درسی دانشگاهی این امر مغفول واقع نشود. شاید بتوان یکی از کاستی‌های کتاب را عدم نمایه‌گذاری آن دانست. بسیاری از پژوهشگران در جستجوی موارد خاصی از یک کتاب هستند. نمایه با قرار دادن اسامی خاص و اصطلاحات در انتهای کتاب، این افراد را در یافتن مطلب مورد نظرشان یاری می‌کند (مهرآفرین، ۱۳۹۶).

آوردن معادل لاتین اصطلاحات و مفاهیم مهم علمی در پایان کتاب درسی بسیار مهم و حائز اهمیت است. ضروری است خواننده کتاب برای درک صحیح مطالب از معادل لاتین اصطلاحات آگاهی یابد. واژه‌نامه باید محدود به واژه‌های کلیدی کتاب مورد نظر باشد (آرمند، ۱۳۹۴). کتاب واژه‌نامه مستقل ندارد که البته این از معایب کتاب به شمار می‌رود اما در پانویس‌های مربوط به هر صفحه معادل‌های انگلیسی کلمات مهم ذکر شده است.

۲.۴ ارزیابی و انتقاد محتوایی اثر

کتاب از نظر محتوایی در کنار اطلاعات موجز و مفیدی که دارد و هم پتانسیل استفاده در رشته‌ی باستان‌شناسی و هم گردشگری را دارد، کاستی‌هایی را هم شامل می‌شود که برخی از مهمترین آنها به شرح ذیل است:

۱.۲.۴ ناهم خوانی نام کتاب و محتوای آن

نقطه ضعف محوری کتاب نا هم خوانی میان محتوا و عنوان آن است. عنوان "باستان‌شناسی ایران" در نگاه اول، کتابی تاریخی توصیفی در مورد دوره‌ها، محوطه‌های باستان‌شناختی ایران، ویژگی‌های مهم هر دوره و محوطه را به اذهان متبادر می‌نماید، اما در واقع چنین مضمونی ندارد و تقریباً بیش از دو سوم از حجم ۲۳۰ صفحه‌ای کتاب را تعریف‌های کلی از علم باستان‌شناسی و رابطه‌ی بین باستان‌شناسی و گردشگری شامل می‌شود به طوری که می‌توان گفت بیشتر محتوای کتاب را مطالبی غیر از باستان‌شناسی ایران در بر می‌گیرد. بنابراین، به نظر می‌رسد که عنوان کتاب گویای محتوای آن نیست و شاید عنوان "گردشگری فرهنگی" یا "گردشگری باستان‌شناختی" و یا با اغماض عنوان "گردشگری باستان‌شناختی در ایران" بیشتر با محتوای آن سازگار باشد. فصل‌های اول و دوم بیشتر جنبه مقدمه چینی دارند که می‌شد آن‌ها را به اختصار در قالب چند صفحه آورد. در این کتاب نویسنده بیش از همه به رابطه‌ی بین باستان‌شناسی و گردشگری و مقوله‌ی گردشگری فرهنگی می‌پردازد. البته چون کتاب به عنوان منبع درسی برای گروه گردشگری تهیه شده توجه به ماهیت میان‌رشته‌ای باستان‌شناسی و ارتباط آن با گردشگری قابل توجه است اما با توجه به سرفصل‌های پیش‌بینی شده و عنوان کتاب انتظار می‌رود حداقل برخی از مهمترین محوطه‌های باستان‌شناسی ایران نیز به تفصیل معرفی می‌شدند یا حداقل یک پایگاه اطلاعاتی از محوطه‌های هر دوره و ویژگی‌های مهم آثار باستان‌شناختی آن‌ها به صورت پیوست تهیه می‌شد. ضمن اینکه برخی از مباحث مطرح شده در کتاب در ارتباط با انواع گردشگری (در فصل چهارم) و یا مدیریت میراث باستان‌شناختی با رویکرد توسعه‌ی پایدار گردشگری (در فصل پنجم) در بسیاری از واحدهای دیگر این رشته در منابع مختلف مورد بحث قرار می‌گیرد. دانشجویان رشته‌ی گردشگری با آن چه که آشنا نیستند موضوعات باستان‌شناختی ایران است که باید در این واحد به آن پرداخته شود. به خصوص که در ایران حتی در خود رشته‌ی باستان‌شناسی هم کتاب جامع و موجزی در ارتباط با باستان‌شناسی

ایران وجود ندارد و اطلاعات را باید از کتاب‌های مختلف و مقالات پراکنده‌ی زیادی جمع آوری کرد و در کنار همدیگر قرار داد.

۲.۲.۴ عدم استفاده از منابع معتبر، به روز و تخصصی در برخی از فصول

متأسفانه در بخش مربوط به تاریخچه‌ی باستان‌شناسی از معتبرترین منبع این مبحث مانند کتاب تاریخچه‌ی علم باستان‌شناسی نوشته‌ی بروس تریگر استفاده نشده است (Trigger, 1989). و به جای آن از مقالات عمومی‌تر و غیر تخصصی‌تر در ارتباط با این موضوع مثل نوری شادمهانی (نوری شادمهانی، تاریخ فرهنگ و تمدن ایران، ۱۳۹۰)، کریمی (کریمی، ۱۳۸۱) و یا هول و هایزر استفاده شده است (Hole & Heizer, 1965). بهترین منبعی که در این بخش استفاده شده کتاب تایلر است که از منابع معتبر ولی متأسفانه قدیمی در این مبحث است (Tylor, 1971).

از نمونه‌های دیگر در عدم استفاده از منابع جدید و معتبر در همین فصل در صفحه‌ی شش پاراگراف دوم خط نهم است:

"محدوده‌ی مطالعات باستان‌شناسی از زمانی است که انسان‌ها شروع به ساخت ابزار کردند. این امر در حدود دو میلیون سال پیش اتفاق افتاد."

متأسفانه منبعی هم در این مورد ذکر نشده است اما طبق منابع جدید، اولین دست-ساخته‌های گونه‌ی انسان به حدود ۳/۴ میلیون سال قبل بر می‌گردد (McPherron, et al., 2010). اما برخی کهن‌ترین شواهد انسان ریخت‌ها را مربوط به ۲/۵ میلیون سال پیش در دره‌ی ریفت در اتیوپی می‌دانند (Ambrose, 2001). در این موارد نگارندگان می‌توانستند به آخرین و جدیدترین منابع فارسی نیز رجوع کنند (وحدتی نسب & آریامنش، ۱۳۹۴).

یکی از بهترین و مفصل‌ترین بخش‌ها در این کتاب بخش مربوط به باستان‌شناسی ایران به ویژه بازدید جهانگردان از نقاط باستانی ایران در صفحات ۱۵-۱۳ کتاب است که درست مطابق با عنوان کتاب و سرفصل‌های این واحد است. این بخش هم در محتوای باستان-شناسی ایران و هم در گردشگری باستان‌شناسی ایران قابل استفاده است به ویژه اینکه در یک توالی منظم و درست لیستی از گردشگران و سفرنامه نویسانی که به ایران آمده و از آثار باستانی ایران بازدید و آنها را ثبت کرده اند، تهیه شده است.

در فصل دوم کتاب یعنی در فصل گاهنگاری تاریخ ایران بر اساس شواهد باستان‌شناسی و منابع مکتوب، دوران‌های مختلف فرهنگ ایران به سه دوره‌ی کلی با استفاده از کلمات و

اصطلاحات تخصصی و درست تقسیم بندی شده است. یکی از نقاط قوت کتاب استفاده از معادل برای هر دوره است به عنوان مثال معادل دوره ی جمع آوری غذا در کنار دوره ی پارینه سنگی و یا استفاده از معادل دوره ی روستا نشینی پیشرفته برای دوره ی مس-سنگی و یا دوره ی شهرنشینی در کنار عصر مفرغ (برنز) است که در این مورد به نظر می آید از منابع درست و جدیدی استفاده شده است.

در فصل دوم در بخش گاهنگاری مربوط به دوره ی پارینه سنگی متاسفانه منابع جدید و روزآمد استفاده نشده است دو منبع (حریریان، ملک شه میرزادی، & آموزگار، ۱۳۸۷) و (ملک شه میرزادی، ۱۳۹۰) استفاده شده است که هر دو عمومی تر و فاقد اطلاعات دقیق و جدید از دوره ی پارینه سنگی هستند. دوره ی پارینه سنگی یک دوره ی مهم و طولانی در تاریخ زندگی بشر است که اگر حیات انسان را به یک ساعت تشبیه کنیم انسان ۵۹ دقیقه را در دوره ی پارینه سنگی و ۱ دقیقه را از دوره ی نوسنگی تا حالا گذرانده است. ضمن اینکه بسیاری از محوطه های باستان شناختی از دوره ی پارینه سنگی مانند غارها و پناهگاه ها، مسیرها و منابع بازدید خوبی برای گردشگران می تواند باشد. متاسفانه در این بخش حتی از منابع جدید و تخصصی به زبان فارسی هم استفاده نشده است (وحدتی نسب & آریامنش، ۱۳۹۴).

اطلاعات مربوط به عصر آهن در بخش شمال غرب ایران که در صفحه ی ۴۶ پاراگراف دوم به آن اشاره شده مثلا در مورد آغاز عصر آهن، نیز مستخرج از منابع قدیمی است (ملازاده ک.، ۱۳۷۳) در صورتی که بازنگری های جدید نشان می دهد عصر آهن به ویژه در بخش شمال غرب ایران در حدود ۱۲۰۰ ق م شروع شده است (Danti, 2004; Danti, 2013).

مورد دیگر در عدم استفاده از منابع جدید نام بردن از هگمتانه به عنوان پایتخت مادها در جدول صفحه ۴۸ و در صفحه ی ۵۳ است این در حالی است که کاوش های قدیمی و اخیر باستان شناختی انجام شده در این محوطه هنوز این نظر را تایید نمی کند (آذرنوش، ۱۳۸۶؛ ملازاده & طاهری دهکردی، ۱۳۹۰).

فصل هفتم به مبحث سایت موزه ها و نقش آن در توسعه ی گردشگری می پردازد. در واحدهای درسی مربوط به کارشناسی مدیریت گردشگری واحدی با نام آشنایی با موزه-های ایران وجود داشت که اکنون به آشنایی با موزه ها تغییر یافته است. به نظر می رسد این مبحث می تواند در آن واحد به صورت مستقل بحث شود. اما به دلیل اهمیتی که سایت

موزه‌ها در جذب گردشگر دارند پرداختن به آن در این کتاب چه با محتوای باستان‌شناسی ایران و چه با محتوای گردشگری باستان‌شناختی لازم و ضروری است. اما متأسفانه باز در این مورد به سایت موزه‌های جدیدی مانند شهر زیرزمینی نوش آباد در کاشان و یا شهر زیر زمینی سامن در ملایر و یا ارزانفود پرداخته نشده است. درست در تقاطعی که هنوز در اول راه هستند و ما در آنها نیاز مبرم به برنامه ریزی‌های گردشگری و گردشگری باستان‌شناختی داریم تا اشتباهات گذشته تکرار نشوند. ضمن اینکه در بخش سایت موزه‌ها محوطه‌های مهم و بزرگی مانند حسنلو، شهر سوخته، شوش، تخت سلیمان، بیستون، سلطانیه و... نادیده انگاشته شده است و به توضیحات بسیار کوتاه و پراکنده به صورت پانویس عکس‌ها بسنده شده است. معیار انتخاب معرفی سایت موزه‌ها در این بخش مشخص نیست بهتر بود از هر دوره و هر منطقه حداقل یک سایت موزه‌ی مهم معرفی و تشریح شود.

در بخش کتابنامه نیز اشتباهاتی دیده می‌شود به عنوان مثال نام کامل Walter Willard Taylor, Jr در کتابنامه به صورت Tylor, T.F نوشته شده است.

۳.۲.۴ عدم ارائه اطلاعات ضروری، تخصصی و روشن در برابر ارائه اطلاعات بسیار تخصصی، غیر ضروری و گاه مبهم

در صفحه‌ی ۳۲ کتاب در ذیل بخش پارینه سنگی میانی از کلمه‌ی "لوالوا" به عنوان ویژگی اصلی این دوره نام برده است و نه منبعی برای آن ذکر شده و نه توضیحی داده شده است. حداقل باید توضیح داده می‌شد "لوالوا" یک تکنیک ساخت ابزار در این دوره است. هر چند که پرداختن به آن به دلیل تخصصی بودن ضروری به نظر نمی‌رسد و بیشتر باعث ایجاد سوال در خواننده می‌شود.

در فصل دوم کتاب در بخش "عیلام" در صفحه‌ی ۴۸ نگارندگان به خوبی به معرفی تمدن عیلام و تقسیم‌بندی‌های خردتر آن پرداخته‌اند. این دوره که حدود دو هزار سال را در بر می‌گیرد همزمان با یکی از مهمترین تحولات تاریخ بشر یعنی پیدایش خط است که نقشی بس مهم در سرنوشت فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی این تمدن داشته است. آثار مربوط به این تمدن در هر سه دوره‌ی قدیم، جدید و نو در ایران به دست آمده است. برخی از آثار این دوره مثل موزه و سایت موزه‌ی هفت تپه، سایت موزه چغازنبیل و نقوش برجسته‌ی ایزده همخوانی خوبی با محتوای کتاب می‌تواند داشته باشد که هیچ کدام از این

موارد به صورت مفصل و درست معرفی نشده‌اند و فقط به اشاره‌های کلی و پراکنده و گاهی چند سطر اطلاعات بسیار کلی در پانویس عکس‌ها بسنده شده است. در صفحه ۴۸ کتاب در فصل دوم جدولی وجود دارد که به دوره‌های تاریخی پرداخته است. بازه‌های زمانی، پایتخت‌ها و ویژگی مشخصه‌ی هر دوره در جدول آمده است. در ذیل ستون مربوط به "مشخصه‌ی اصلی" هر دوره گزاره‌های مبهم و نامخوان درج شده است به عنوان مثال ویژگی اصلی دوره‌ی عیلام همزمانی با عصر مفرغ و آهن و دارای خط ذکر شده، ویژگی اصلی دوره‌ی ماد همزمانی با آهن III و بدون خط ذکر شده که تا اینجای کار با اغماض قابل قبول است اما به یکباره ویژگی‌های اصلی دوره‌ی هخامنشی شرق علیه غرب، ویژگی دوره‌ی سلوکی شرق علیه غرب، ویژگی دوره‌ی اشکانی شرق و غرب علیه یکدیگر و ویژگی دوره‌ی ساسانی توسعه‌ی تمدن ایرانی عنوان شده است. مشخص نیست که چرا مشخصه‌های تکنولوژیکی و ساختاری به یکباره به مشخصه‌های فرعی نظامی و سیاسی تغییر یافته است. در صورتی که در ادامه می‌توانست به شروع دوره‌ی امپراتوری در دوره‌ی هخامنشی و ویژگی‌های ساختاری هر دوره پرداخته شود و یا ویژگی‌های هنری و تکنولوژیکی به عنوان مشخصه‌ی اصلی هر دوره ذکر شود.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادهای کاربردی

اینها بخشی از اشتباهات و یا کاستی‌های موجود در کتاب "باستان‌شناسی ایران" بود. اغلب این اشتباهات و کاستی‌ها مربوط به دو فصل اول کتاب یعنی بخش‌های مربوط به باستان‌شناسی است که در واقع انتظار می‌رفت محتوای اصلی کتاب هم باشد. کتاب در فصل‌هایی که به مباحث بینارشته‌ای می‌پردازد قوی‌تر و معتبرتر به نظر می‌رسد. این به دلیل آن است که مولفان یا مولفی از کتاب در کارشناسی دانش آموخته‌ی رشته‌ی مدیریت جهانگردی بوده است و با منابع، مباحث و دغدغه‌های این رشته آشنایی بیشتری دارد و در دوران کارشناسی ارشد دانش آموخته باستان‌شناسی بوده است و به نسبت آشنایی کمتری با این رشته دارد.

در مجموع به نظر می‌رسد تنها فصل دوم کتاب، تحت عنوان، "گاه‌نگاری تاریخ ایران براساس شواهد باستان‌شناسی و منابع مکتوب" که باستان‌شناسی و هنر ایران از آغاز فرهنگ پارینه‌سنگی تا دوره‌ی قاجار را بررسی می‌کند مناسب‌ترین فصل در ارتباط با این عنوان است اما متأسفانه به صورت خیلی مختصر به دوره‌های پیش از تاریخی، تاریخی و

اسلامی ایران اشاره شده است. استفاده از تصاویر و نقشه‌ها برای فهم بهتر مباحث استفاده شده است اما کیفیت تصاویر مناسب کتب آموزشی و درسی نیست.

نویسندگان در این کتاب کوشیده‌اند وجوه کاربردی باستان‌شناسی را بررسی کرده و در کنار آن پاره‌ای از مفاهیم باستان‌شناسی را که به نوعی مرتبط با گردشگری است، تبیین نمایند. آنها در بخش نخست "ماهیت باستان‌شناسی و اهداف آن" را بررسی می‌کنند. در بخش دوم کتاب "گاهنگاری تاریخ ایران را بر اساس شواهد باستان‌شناسی و منابع مکتوب" ارائه می‌کنند و تعاریف کوتاهی از دوره‌های پارینه‌سنگی تا سده‌ی چهاردهم هجری ارائه می‌شود. "کارکردهای باستان‌شناسی در جوامع امروزی" عنوان بخش سوم کتاب است که به جنبه‌ی کاربردی باستان‌شناسی اختصاص دارد. نگارندگان در بخش چهارم (ارتباط باستان‌شناسی و گردشگری) مقوله‌ی گردشگری و به طور اخص گردشگری فرهنگی و انواع آن را بررسی کرده و جاذبه‌های باستان‌شناختی را ارزشگذاری می‌کنند. در بخش پنجم تحت عنوان "مدیریت میراث باستان‌شناختی با رویکرد توسعه‌ی پایدار گردشگری"، چند مقوله بررسی و ارزیابی می‌شود که عبارتند از مدیریت میراث باستان‌شناختی، نگهداری و حفاظت، آموزش حرفه‌ای و مشارکت‌های بین‌المللی و جلوگیری از خطرات احتمالی. بخش ششم کتاب نیز به مقوله "سایت موزه‌ها" اختصاص دارد که طی آن نقش سایت موزه‌های باستان‌شناسی در توسعه گردشگری تبیین می‌شود. "واژه‌نامه" و "نمایه" در انتهای کتاب دیده نمی‌شود.

در انتها پیشنهاد می‌شود، سرفصل‌های کنونی واحد باستان‌شناسی در رشته‌ی گردشگری بررسی شده و با استفاده از عناوین، تعاریف، اصطلاحات و منابع جدید نوین سازی شود. همچنین پیشنهاد می‌شود تعداد واحد این درس نظر به اهمیت و کاربردی بودن آن از دو واحد کنونی به حداقل شش واحد درسی با عناوین "باستان‌شناسی جهان"، "باستان‌شناسی ایران" و "گردشگری باستان‌شناسی" افزایش یابد. در این صورت دانشجو در سه سال اول در هر سال دو واحد درس باستان‌شناسی خواهد داشت. در راستای تخصصی کردن این رشته بهتر است از واحد درس‌هایی مانند "تاریخ فرهنگ ۱ و ۲" کاسته شود و دروسی با واحدها و عناوین تخصصی و روشن جایگزین شوند.

برای محتوای کتاب پیشنهاد می‌شود بخش باستان‌شناسی و باستان‌شناسی ایران تقویت شده و از منابع جدیدتر استفاده شود و برای فصولی که در ارتباط با گردشگری هستند مثال‌های بیشتری از محوطه‌های باستان‌شناسی ایران عنوان شود.

ضمناً پیشنهاد می‌شود در انتهای فصل آخر یعنی "نقش سایت موزه‌ها در توسعه‌ی صنعت گردشگری"، معرفی همه جانبه‌ای از سایت موزه‌های هر دوره و هر منطقه ارائه شود. به عنوان مثال سایت موزه‌های بیشتری از دوران پیش از تاریخ مثل سایت موزه‌ی "حسنلو" در شمال غرب کشور و یا سایت موزه‌ی "شهر سوخته" از جنوب شرق کشور معرفی شده و کاستی‌های آن بررسی شود. ضمن اینکه راهکارهای کاربردی برای محوطه-هایی همچون شهر زیر زمینی نوش آباد، سامن و ارزانفود که در ابتدای راه سایت موزه شدن هستند ارائه شود.

همچنین پیشنهاد می‌شود که در ویرایش این کتاب برای استفاده بیشتر خوانندگان نمایه و واژه نامه در انتهای کتاب آورده شود.

و در پایان، اگر هدف از این واحد آشنایی دانشجویان با علم باستان‌شناسی و تاریخ باستان‌شناسی ایران است و عنوان واحد درسی "باستان‌شناسی ایران" است، پیشنهاد می‌شود در فصل دوم در انتهای هر بخش و دوره مهمترین محوطه‌های هر دوره، محل قرارگیری و کروکی‌های دقیق به همراه عکس‌ها و نقشه‌های با کیفیت، ویژگی‌های شاخص و... اضافه شود و اگر نام واحد به "باستان‌شناسی" تغییر یافته است در سرفصل‌های مشخص مربوط به "باستان‌شناسی ایران" حذف شده و مباحث کلی تر در مورد باستان‌شناسی جهان جایگزین شود.

پی‌نوشت

۱. جناب بهاء الدین خرمشاهی در ابتدای مقاله‌ی خود در مجموعه‌ی "نقد کتاب و کتاب نقد" به کلام سعدی اشاره کرده و نگارنده نیز این ایده را اقتباس کرده است (خرم‌شاهی، ۱۳۸۶).

کتاب‌نامه

آذرنوش، م. (۱۳۸۶). «گزارش مقدماتی کاوشهای لایه شناختی تپه هگمتانه همدان. در پ. باستان‌شناسی، گزارش‌های باستان‌شناسی»، شماره ۷ جلد اول (مجموعه مقالات نهمین گردهمایی سالانه باستان‌شناسی ایران (ص. ۶-۱۹). تهران: سازمان میراث فرهنگی.

آرمند، م. (۱۳۹۴). «بررسی و نقد کتاب آموزش و پرورش مقایسه‌ای». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسان، ی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۴، ۱-۱۵.

افخمی، ب. (۱۳۸۶). مقدمه ای بر ارتباط باستان‌شناسی و گردشگری. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی. بختیاری، ص.، ترابی، ا.، & سجادیه خواجوی، ف. (۱۳۹۳). «گردشگری فرهنگی و طبیعی در کشورهای منتخب سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)». دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری، ۴، ۹۱-۱۱۰.

پرچکانی، پ. (۱۳۹۳). «آمایش منظر و مدیریت گردشگری». منظر، ۲۹، ۳۴-۳۹. پوراحمد، ا.، مهدی، ع.، مهدویان بهنمیری، م.، میرزایی کوتنایی، ز.، & محمدی، آ. (۱۳۹۱). «بررسی و تحلیل نقش موزه‌ها در توسعه گردشگری فرهنگی (مطالعه‌ی موردی: موزه‌های شرق استان مازندران)». مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۱، ۱۰۵-۱۲۸.

چراغچی، س. (۱۳۷۹). منشورهای بین‌المللی در حفاظت از میراث فرهنگی. اثر، ۳۱-۳۲، ۱۱۴-۱۲۹. حاجی زاده، ک.، & پورکریمی، پ. (۱۳۹۶). باستان‌شناسی ایران (برنامه ریزی و مدیریت گردشگری). تهران: سمت. حافظ. (بدون تاریخ).

حریریان، م.، ملک شه‌میرزادی، ص.، & آموزگار، ژ. (۱۳۸۷). تاریخ ایران باستان. تهران: سمت. حسین زاده ساداتی، ج. (۱۳۹۶). «بررسی و نقد کتاب (تاریخ فرهنگ و هنر ایران پیش از اسلام)». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسان، ی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۷/۴، ۱-۱۳.

حسین زاده ساداتی، ج.، & وثوق، ا. (۱۳۸۹-۹۰). «کارکردهای باستان‌شناسی در جوامع امروزی». پژوهش‌های باستان‌شناسی مدرس، ۴، ۱-۱۴. خرّمشاهی، ب. ا. (۱۳۸۶). «آیین نقد کتاب». در ب. ا. خرّمشاهی، کتاب نقد و نقد کتاب (ص. ۱۳-۳۶). تهران: مؤسسه خانه کتاب.

. خرّمشاهی، ب. ا. (۱۳۸۶). کتاب نقد و نقد کتاب. در ب. ا. کتاب. تهران: خانه کتاب. ساعی، ع.، نائیجی، م.، & رضایی، م. (۱۳۸۹). «ارتباط بین تبلیغات و جذب گردشگر فرهنگی در ایران (مطالعه‌موردی گردشگران خارجی فرهنگی اصفهان)». دانشنامه علوم اجتماعی، ۴، ۶۹-۹۴.

سعیدی. (بدون تاریخ). دیوان اشعار، غزلیات، غزل شماره ۶۱۶. شه‌میرزادی، ص. م. (۱۳۷۸). باستان‌شناسی ایران از آغاز تا سپیده دم شهرنشینی. تهران: پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی.

صابری نجف آبادی، م. (۱۳۹۳). «ضرورت تدوین کتاب فلسفه اسلامی با رویکرد آموزشی». دو فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۵۵-۶۷.

صائب تبریزی. (بدون تاریخ). دیوان اشعار.

عبدی، ک. (۱۳۸۸). «باستان‌شناسی و پتانسیل‌های آموزشی آن». پژوهش‌های باستان‌شناسی مدرس، ۲.

عسگری، و. (۱۳۹۶). «نگارش آغازین و جایگاه آن در تطور فرهنگ و ادراک انسان نقدی بر کتاب "شکل‌گیری و توسعه آغاز نگارش در ایران"». پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۴، ۵۱-۶۵.

فخاری، ع. (۱۳۹۶). «نقد مبانی کلان در برنامه درسی ریزی رشته قرآن و حدیث». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۲۱۱.

فناپی اشکوری، م. (۱۳۸۶). عیار نقد. در ب. ا. کتاب، کتاب نقد و نقد کتاب (ص. ۱۴۱-۱۵۱). تهران: مؤسسه خانه کتاب.

کریمی، ف. (۱۳۸۱). باستان‌شناسی. در جلد ۱۱. دایره المعارف بزرگ اسلامی.

لباف خانیکی، م. (۱۳۹۶). بررسی و نقد کتاب "شهرهای ساسانی از منظر باستان‌شناسی و تاریخ". پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۴، ۶۷-۸۰.

متقی زاده، ع.، روشنفکر، ک.، & اسماعیلی، س. (۱۳۹۳). «نقد و بررسی سرفصل درس متون نظم و نثر رشته زبان و ادبیات عربی در مقطع کارشناسی و ضرورت بازنگری در آن». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی ی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۴، ۹۳-۱۰۸.

ملازاده، ک.، & طاهری دهکردی، م. (۱۳۹۰). «تاریخچه، جایابی و ساختار هگمتانه مادی». فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۶.

ملازاده، ک. (۱۳۷۳). پیدایش فن تولید آهن و سیر تحول کاربرد آن در شمال غرب ایران (۱۵۰۰-۵۰۰ ق.م). تهران: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

ملک شهمیرزادی، ص. (۱۳۹۰). اطلس باستان‌شناسی ایران. تهران: سمت.

مهرآفرین، ر. (۱۳۹۶). «نقدی بر کتاب "باستان‌شناسی ماد"». پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی ی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۴، ۸۱-۹۵.

موسوی نیا، س.، شهبازی شیران، ح.، & باشکوه، م. (۲۰۱۶). «نقش گردشگری و موزه‌های مردم‌شناسی و باستان‌شناسی در حفظ و معرفی میراث معنوی کشور (مطالعه موردی: موسیقی‌آذربایجان)». اولین کنفرانس گردشگری، جغرافیا و باستان‌شناسی.

نوری شادمهانی، ر. (۱۳۸۹). «مقدمه‌ای بر ارتباط باستان‌شناسی و گردشگری». نقد کتاب ماه علوم اجتماعی، ۲۸، ۳۰-۳۳.

نوری شادمهانی، ر. (۱۳۹۰). تاریخ فرهنگ و تمدن ایران. تهران: مهکامه.

وحدتی نسب، ح.، & آریامنش، ش. (۱۳۹۴). باستان‌شناسی پارینه‌سنگی ایران از آغاز تا سپیده دم روستانشینی. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.

- Comer, D. C., & Willems, W. J. (2011). "Tourism and Archaeological Heritage Driver to development or Destruction? ", ICOMOS, Paris
- Danti, M. (2004). *The Ilkhanid Heartland: Hasanlu Tepe* (Iran) Period I. Philadelphia: UPenn Museum of Archaeology.
- Danti, M. (2013). *The Late Bronze and Early Iron Age in Northwestern Iran*. Oxford: Oxford.
- Hole, F., & Heizer, R. F. (1965). *An Introduction to Prehistoric Archaeology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Mazzola, B. (2015). *Archaeological Tourism Opportunity Spectrum: Experience Based Management and Design as* (Vol. A project submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of MASTER OF LANDSCAPE ARCHITECTURE). Logan, Utah State: Utah State University.
- McPherron, S. P., Alemseged, Z., Marean, C. W., Wynn, J. G., Reed, D., Geraads, D., . . . Béarat, H. A. (2010). "Evidence for stone-tool-assisted consumption of animal tissues before 3.39 million years ago at Dikika, Ethiopia". *Nature*, 466, 857–860.
- Repiso, L. I. (2004). National University of Cordoba Heritage, Tourism and Sustainability: An Archaeological Park as a Tool for Local Sustainable Development.
- Trigger, B. (1989). *A History of Archaeological Thought*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Tylor, W. (1971). *A Study of Archaeology*. Southern Illinois: Archaeologie.